

למה ציוויליזציות שוקעות

מהו עיקר הקושי בקיום חברה חופשית? משה נותן לכך בפרשתנו תשובה מפתיעה.

הַשְׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבַעְתָּ, וּבְתִים טוֹבִים תִּבְנֶה וְיִשְׁבַּתָּ, וּבִקְרָךְ וּצְאֲנָךְ יִרְבֶּיךָ וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ יִרְבֶּה, וְרַם לִבְכָּךְ וְשָׂכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים... וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ, "כֹּחִי וְעֹצְמִי יָדֵי עֲשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה".... וְהָיָה אִם שָׁכַחְתָּ תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... הִעֲרַתִּי בְּכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֵּאבְדוּן. (דברים ח, יא-יט)

משה אומר כאן לדור החדש: אתם חשבתם שארבעים שנות הנדודים במדבר היו האתגר הגדול, ושכאשר תורישו את הארץ ותשבו בה ייפתרו הבעיות. אך האמת היא שרק אז יתחיל האתגר הממשי. כאשר ייענו הצרכים הגשמיים שלכם, כאשר יהיו לכם ארץ וריבונות ויבול עשיר ובתי מבטחים – או אז תצטרכו לעמוד בניסיון הרוחני הגדול.

האתגר האמיתי הוא העושר, לא העוני; הביטחון, לא הפגיעות; החופש, לא השעבוד. משה, לראשונה בהיסטוריה, רומז לחוק מחוקי ההיסטוריה. כעבור אלפי שנים ינסחו אותה ההוגה המוסלמי הגדול בן המאה ה-14 אבן ח'לדון, הפילוסוף המדיני האיטלקי בן המאות ה-17 וה-18 ג'מבטיסטה ויקו, ובזמננו

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

ההיסטוריון האמריקני ניל פרגוסון. משה תיאר את שקיעתן ונפילתן של ציוויליזציות.

אבן ח'לדון טען שכאשר ציוויליזציה נעשית גדולה, האליטות שלה מתרגלות לפאר ולנוחות, והעם בכללותו מאבד את הסולידריות החברתית שלו – עסבייה, בלשונו של ההוגה המוסלמי. העם נחלש ונעשה טרף קל לאויב כובש, מתורבת פחות אך מלוכד ונחוש יותר. ג'מבטיסטה ויקו תיאר את המסלול הזה כך: "הבריות משחרות תחילה אחר ההכרחי, ואז נושאות עיניהן אל המועיל, בשלב הבא מחפשות את הנוח, בהמשך נוהות אחר העונג, עד מהרה מתמכרות לפאר, ולבסוף מפזרות את נכסיהן לרוח".

ברטרנד ראסל נתן לכך ביטוי מרשים במבוא לספרו "תולדות הפילוסופיה המערבית". הוא חשב ששתי פסגותיה של הציוויליזציה האנושית היו יוון העתיקה ואיטליה של הרנסנס; אך היה ישר דיו להודות שאותן תכונות עצמן שהעלו את התרבויות הללו לגדולה כמסו גם את זרעי פורענותן:

מה שקרה בתור הזהב של יוון קרה שוב באיטליה של הרנסנס: מגבלות המוסר המסורתיות נעלמו, מפני שנחשבו קשורות באמונות טפלות; השחרור מהכבלים הוליד יחידים נמרצים ויצירתיים וחולל פרץ נדיר של גאונות; אבל האנרכיה והבוגדנות, תוצאותיה הבלתי-נמנעות של הניוון המוסרי, הפכו את האומה האיטלקית לרופסת, והאיטלקים, כמוהם כיוונים הקדמונים, נפלו בידי אומות מתורבתות פחות מהם אך בעלות מידת מה של לכידות חברתית.

ניל פרגוסון טען בספרו 'ציביליזציה: המערב וכל השאר' שהמערב זכה לאורך חמש-מאות השנים האחרונות לעליונות עולמית בגלל

מה שהוא מכנה שש "האפליקציות המנצחות" שלו: תחרות, מדע, זכויות קניין, רפואה, חברת הצריכה ומוסר העבודה הפרוטסטנטי. אלא שכיום המערב מאבד את אמונתו בעצמו ונתון בסכנת תבוסה בפני כוחות מתחרים.

כל זה נאמר לראשונה בידי משה, והוא הבסיס לאחד הטיעונים המרכזיים של ספר דברים. משה אומר לבני הדור הבא: אם תחשבו שבכוחכם ובעוצם ידכם זכיתם בארץ ובחופש שאתם נהנים מהם, תהפכו לשאננים ולמדושני שביעות רצון עצמית. וזוהי התחלת הסוף של כל ציוויליזציה. בהזדמנות קודמת כינה זאת משה במילה הצוירית "וְנֹשְׁנָתֶם" (דברים ד, כה) – כלומר תיעשו ישנים, מורגלים, תאבדו את האנרגיה המוסרית והרוחנית היוצרת נכונות להקריב את הנדרש על הגנת החופש.

הפערים החברתיים יגדלו. העשירים יתמכרו לתענוגותיהם. העניים ירגישו מנוכרים. יתגלעו שסעים, יצטברו טינות, יתחוללו עוולות. החברה תתפורר. אנשים יחדלו להרגיש קשורים זה לזה באחריות משותפת. האינדיבידואליזם ישלוט בכיפה. האמון ההדדי יידלדל. ההון החברתי יתפוגג.

זה קרה, בשלב זה או אחר, לכל הציוויליזציות, גם לגדולות מכולן. לבני ישראל, עם קטן מוקף אימפריות ענק, זה עלול היה להיות הרסני. העם יובס ויחרב – כפי שמשה מבהיר לקראת סוף ספר דברים, ברשימה הארוכה של הקללות שייפלו על העם אם יאבד את ייעודו הרוחני.

רק על יסוד הבנה זו נוכל להבין את המיזם הכביר שספר דברים שואף לחולל: יצירת חברה המסוגלת לגבור על חוקי עלייתן ונפילתן של ציוויליזציות. אלה הם חוקים היסטוריים שכמעט אין להם חריגים, ולכן הרעיון מדהים.

איך מנצחים את חוקי הברזל ההיסטוריים? על ידי כך שכל

יחיד יהיה שותף באחריות על החברה כולה. על ידי כך שכל יחיד יכיר את ההיסטוריה של עמו. על ידי כך שכל יחיד ילמד ויבין את החוקים המושלים בכלל. על ידי כך שהורים ישנו לבניהם את מורשתם הלאומית, ויעמידו דור של יודעי ספר המתמצאים בהוויות זהותם. בקצרה, כלל מס' 1 הוא: דעו מאין באתם, ואל תשכחו זאת לעולם.

שנית, הניצחון על חוקי שקיעתן של תרבויות יושג באמצעות שימור החופש והערבות ההדדית. יש לקיים בתי משפט, קיום שלטון חוק והקפדה על צדק. יש לדאוג לעניים; להבטיח שכל אדם יזכה לתנאים בסיסיים של חיים בכבוד; ולשתף את העירייתם והגלמודים בשמחות ובחיי הקהילה. יש להזכיר את הברית של העם עם אלוהיו במצוות ובהרגלים יומיים (כגון קרבנות ובימינו תפילות), שבועיים (השבת) ושנתיים (המועדים), ולחדש אותם ברוב עם אחת לשבע שנים (מצוות הקהל). יש להקפיד שתמיד יהיו נביאים שיזכירו לעם את ייעודו וזיהירו מפני קלקולי השררה. כלל מס' 2, אם כן: אל תיסוגו אף פעם מעקרונות היסוד וערכי היסוד שלכם.

ויותר מכול, הניצחון מושג באמצעות הכרה בכוח הגדול מכוחנו ומעוצם ידנו. על עניין זה משה עומד שוב ושוב. חכרות מתחילות להזדקן כשהן מאבדות את אמונתן בנשגב. כי מכאן הדרך סלולה לאובדן האמונה במערכת מוסר מוחלטת, ומשם – לאובדן אמונתה של החברה בעצמה. הנה לנו כלל מס' 3: כחוק אמונתה של החברה כן חזקה.

רק אמונה באלוהים יכולה לגרום לנו לכבד את צורכיהם של אחרים לצד צרכינו שלנו. רק אמונה באלוהים יכולה להניענו לפעול לרווחתו של העתיד הרחוק, שלא נזכה לראות בעצמנו. רק אמונה באלוהים יכולה לעצור אותנו מעשות רע כאשר אנו יודעים שאיש לא יתפוס אותנו. רק אמונה באלוהים יכולה לתת לנו

למה ציוויליזציות שוקעות
את הענווה אשר בלעדיה מיתרגמת ההצלחה ליוהרה, והיוהרה,
כטענת פול קנדי בספרו עלייתן ונפילתן של המעצמות הגדולות,
לשאפתנות צבאית חסרת כיסוי שסופה קריסה.

לקראת סוף ספרו 'ציוויליזציה' מצטט ניל פרגוסון חבר
באקדמיה הסינית למדעי החברה, שהיה שותף בצוות מחקר
אשר הוטל עליו לגלות איך קרה שאירופה, שהשתרכה מאחורי
סין עד המאה ה-17, גברה על סין והגיעה לעליונות ולשליטה
עולמית. כך אמר:

בתחילה חשבנו שהסיבה היא שלכם יש רובים חזקים
יותר משלנו. אחר כך חשבנו שיש לכם המערכת
הפוליטית הטובה ביותר. אחר כך התמקדנו במערכת
הכלכלית שלכם. אבל בעשרים השנים האחרונות הבנו
שליבה של התרבות שלכם הוא הדת שלכם: הנצרות.
זאת הסיבה לכך שהמערב היה חזק כל כך. הנצרות
בתור יסוד מוסרי לחיי החברה והתרבות היא שאפשרה
את עליית הקפיטליזם, ולימים את המעבר המוצלח
למשטר דמוקרטי. אין לנו שמץ של ספק בעניין.

וביודענו כי הנצרות צמחה מהיהדות, ובהכירנו את חלקם של
היהודים בהתפתחות המסחר, המלאכה והקפיטליזם באירופה,
אנו רשאים לתקן מעט את דבריו ולדבר על היסודות היודיאון-
נוצריים של התרבות האירופית. כך או כך, החוקר הסיני מודה כי
יסוד ההצלחה הוא באמונה ובערכיה. רק האמונה הדתית יכולה
להציל את החברה משקיעה ומהתמוטטות. זוהי אחת מתובנותיו
הגדולות של משה רבנו, ועד היום לא כהתה עינה ולא נס לחה.